

Įrankio ir technikos santykio problema Heideggerio technikos filosofijoje

Tadas Čapanauskas

Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos katedra
E. paštas tadas.capanauskas@yahoo.com

Santrauka. Straipsnio tikslas – atskleisti įrankio (*Zeug*) ir technikos (*Technik*) skirtumą M. Heideggerio technikos filosofijoje. Analizuojami skirtumai nurodo pasaulio konstitucijos problematiką. *Dasein* santykį su įrankiu M. Heideggeris pristatė kaip parankų (*Zuhandenheit*), o štai santykį su technika įvardijo priešingai. Technika, kylanti iš gamtos mokslų, susaistytų machinacija (*Machenschaft*), filosofo pristatoma kaip *Dasein* kūrybines galias nuostatyne (*Gestell*) slopinanti terpė. Straipsnyje atskleidžiama dvejopa problematika. Pirmą, parodomi įrankio ir technikos ontologiniai skirtumai. Antra, atskleidžiamas nuostatyno ontologijos ambivalentiškumas. Nuostatynas M. Heideggeriui nėra tik techniškai orientuoto pasaulio užvaldymo mechanizmas, bet ir „gelbstintis“ pradas.

Pagrindiniai žodžiai: technika, įrankis, nuostatynas, *Gestell*, machinacija

The Relationship Between Tool and Technique in Heidegger’s Philosophy of Technology

Abstract. The aim of the article is to reveal the difference between the tool (*Zeug*) and the technique (*Technik*) in Heidegger’s philosophy of technology. Differences point to the problem of the world constitution. While Heidegger presents *Dasein*’s relation with the tool as “ready-to-hand” (*Zuhandenheit*), he presents the relation with the technique as diametrically opposite. Technology which is emerging from natural sciences tied up with machination (*Machenschaft*) by the philosopher is presented as *Dasein*’s creative powers in the context of suppressing medium establishment (*Gestell*). The article reveals a twofold problem. First, it shows the ontological differences between a tool and technique. Second, it shows the ambiguity of the ontology of establishment. Establishment for Heidegger is not merely the ultimate mechanism of technical mastering but also a “saving power”.

Keywords: Martin Heidegger, technology, tool, establishment, *Gestell*, machination

Received: 17/07/2018. Accepted: 26/11/2019

Copyright © Tadas Čapanauskas, 2019. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Šiuolaikiniame technikos filosofijos diskurse Martino Heideggerio mąstymui skiriama itin daug dėmesio. Ypač jis aktualus Šiaurės Amerikos technikos filosofijoje, bet čia aiškėja dvi pozicijos, susijusios su nuostatyno¹ (*Gestell*) samprata. Pirmajai priklausantys filosofai, tokie kaip Iainas Thomsonas ar Albertas Borgmannas, teigia, jog šiuolaikinė technikos filosofija priklausoma nuo nuostatyno ontologijos. Tačiau, pavyzdžiui, Borgmannas apmąsto nuostatyno alternatyvą. Į techniką filosofas siūlo pažvelgti nesuinteresuotu žvilgsniu, todėl jis plėtoja vėlyvojoje Heideggerio technikos filosofijoje ryškėjančią *įveikos* idėją. Borgmannas siūlo technikos nepriimti kaip savaimę duotas priemonės, bet ją įsisąmoninti kaip reikšmės tarpininę kasdienybėje. Borgmanno manymu, jeigu kritiškai reflektuosime „įtaisų paradigma“², tada technika atsiskleis ne kaip grėsmė, didinanti atskirtį tarp žmogaus ir pasaulio, bet kaip gyvenamojo pasaulio reikšmingumą plečianti terpė.

Antrajai pozicijai priklausantys filosofai, tokie kaip Andrew Feenbergas ir Donas Ihde'as, laikosi oponuojančio požiūrio. Jų teigimu, šiuolaikinė technikos filosofija nėra saistoma nuostatyno ontologijos, nes ji susijusi su moderniąja technika. Maža to, Feenbergas ir Ihde'as kritikuoja Heideggerio technikos filosofiją kaip šališką arba „negatyvią“. Jų nuomone, Heideggeris laikėsi klasikinei technikos filosofijai būdingos nuostatos – techniką traktuoti kaip susvetimėjimą tarp žmogaus ir pasaulio skatinančią terpę. Tačiau Feenbergas ir Ihde'as detalai neapmąsto nuostatyno ontologijos.

Straipsnyje sutinkama su pirmąja pozicija, todėl norima pagilinti supratimą apie Heideggerio technikos filosofiją. Pirmą, čia svarbi fenomenologinė skirtumo analizė tarp įrankio (*Zeug*) ir technikos (*Technik*). Būtent čia paaiškėja pamatinė santykio su artefaktu struktūra, bet ji reikalauja išsamesnės analizės šiuolaikinėje technikos filosofijoje. Įrankį Heideggeris pristatė kaip pasaulio prasmės atveriantį tarpininę, o štai techniką traktavo priešingai. Techniką filosofas tematizavo kaip techninio mąstymo, atsiskleidžiančio gamtos moksluose ir susaistyto machinacija (*Machenschaft*), daiktinę reprezentaciją. Heideggerio teigimu, technika niveliavo gyvenamojo pasaulio reikšmės į „išteklius“ (*Bestand*) ir atitolino žmogų nuo pasaulio prasmės horizonto. Antra, straipsniu norima nuskaidrinti

¹ Mano žiniomis, pirmasis *Gestell* vertimą į lietuvių kalbą pasiūlė Vincas Vyčinas. Jis pateiktas 1977 metų *Aidy* žurnale ir verčiamas kaip nuostatynas (angl. *establishment*). Vėlesnis *Gestell* vertimas priklauso Arvydui Šliogerui. Šį terminą filosofas verčia kaip „po-stata“. Dar kitokį vertimą pasiūlė Tomas Nemunas Mickevičius – jis *Gestell* verčia kaip „sąstata“ (Mickevičius 2017: 10). Bet, mano supratimu, šis vertimas nusako tik technikos ontologinius pajėgumus surinkinėti iš dalių (*Ge-stell*), tačiau ne galutinį techniškai arba objektiškai *nustatyto* pasaulio vaizdą / visumą (*Gestell*). Kitaip tariant, tarp *Ge-stell* ir *Gestell* sampratų Heideggerio technikos filosofijoje yra esminis skirtumas. Šis aspektas reikalauja detalesnės analizės šiuolaikinėje technikos filosofijoje ir apie tai bus kalbama straipsnyje. Todėl šiame straipsnyje vartojamas Vyčino vertimas – „nuostatynas“, kaip ir mano ankstesniame straipsnyje *Dvejopa machinacijos samprata Heideggerio technikos filosofijoje* (Čapanauskas 2017: 92). Mano supratimu, Vyčino pasiūlytas vertimas tiksliausiai nusako *Gestell* esmę. Kitaip tariant, pasaulis *Gestell* plotmėje atsiskleidžia kaip techniškai arba objektiškai nustatytas, „nuostatynas“ nurodo ne tik technikos ontologinius pajėgumus nustatyti pasaulį ir žmogaus nuostatą jį suprasti techniškai, bet ir *santykį*, kai pasaulis atsiskleidžia vienintelėje techninėje arba objektiškoje *nuostatoje*.

² „Įtaisų paradigma“ (angl. *device paradigm*) Borgmannas nusako techninių artefaktų nulemtą aplinką, kurioje žmogaus egzistencija užpildoma technika. Bet čia amerikiečių filosofas ragina įžvelgti „pozityvią“ prasmę. Pasak Borgmanno, technika žmogui suteikė galimybes susitelkti į „įprastus dalykus ir asmenines praktikas“ (angl. *focal things and practices*). Pavyzdžiui, lėktuvai, traukiniai ar automobiliai sumažino didelių atstumų pojūtį, todėl dabar pasiekti artimus žmones arba norimas vietas galima labai greitai. Borgmanno manymu, technika suteikė galimybes patogesniai gyvenimui bei prasmingesnei egzistencijai.

šiuolaikinėje technikos filosofijoje vykstančią diskusiją dėl nuostatyno sampratos. Jame Heideggeris išvelgė ne tik visavertį technikos ontologijos išsipildymą arba galutinį techniškai orientuotą pasaulio užvaldymo mechanizmą, bet ir „gelbstintį“ pradą. Straipsnyje aiškėja, jog „negatyvus“ technikos ontologijos apmąstymas filosofui buvo būtinas žingsnis, norint suprasti jos „pozityvią“ prasmę.

Įrankio problematika kaip Heideggerio technikos filosofijos ištaka

Technikos apmąstymo pradžioje Heideggeris buvo skeptiškas jos ontologijos ir technikos filosofijos (*Philosophie der Technik*) atžvilgiu. Bet kaip paaiškėjo vėliau, Heideggeris ne tik išvelgė technikos „pozityvią“ prasmę, tačiau pagrindė šiuolaikinės technikos filosofijos gaires. Norint suprasti šio projekto unikalumą, mums reikia sugrįžti prie Heideggerio technikos filosofijos ištakų arba įrankio konstitucijos problematikos. Mano manymu, čia svarbūs du darbai. Pirma, magnum opus *Būties ir laikas*. Antra, 1929–1930 metais skaitytų paskaitų kursas *Pamatinės metafizikos sąvokos: pasaulis, baigtinumas, vienišumas*. Paskaitose Heideggeris ne tik pratęsia *Būtyje ir laike* inicijuotą įrankio analizę, bet ją eksplikuoja mašinų (*Machine*) arba technikos ontologijos kontekste. Pastarasis aspektas unikalus Juodosios girios mąstytojo technikos filosofijoje, nes dažniausiai jos pradžia siejama su Bremeno³ paskaitomis arba pirmaisiais *Juodaisiais sąsiuviniais*, rašytais 1931–1938 metais. Paskaitų cikle vokiečių filosofas apmąsto ontologinį skirtumą tarp gyvų organizmų, įrankių bei mašinų, todėl praplečia *Būties ir laiko* 15§ paragrafe inicijuotą pasauliškumo analizę. Pradėkime nuo *Būties ir laiko*, nes čia filosofas detalizuoja įrankio konstituciją.

Pirmiausia šiame veikalė Heideggeris kalba apie klasikinėje filosofijoje įtvirtinto subjekto desubjektyvizaciją, todėl buvo kritiškas Vakarų metafizikos subjekto sampratoms. Remdamasis fenomenologine prieiga subjektą Heideggeris pasiūlo suprasti kaip būnantį ir veikiantį pasaulyje. Ši prieiga atsiskleidė kaip opozicija subjekto ir objekto atskirymui, įtvirtintam René Descartes'o ontologijoje. Vokiečių filosofui rūpėjo parodyti neobjektyvuoto santykio su pasauliu pamatinius aspektus, todėl jis tematizuoja praktiškai orientuotą transcendentalinį subjektą (*Dasein*). Bet mums svarbu tai, jog *Būtyje ir laike* Heideggeris pereina prie buvimo pasaulyje (*In-der-Welt-Sein*) tematikos ir čia paaiškėja įrankio svarba.

Heideggeris parodo, jog įrankis gyvenamojo pasaulio horizonte nėra tik pasyvus daiktas (*Ding*) tarp kitų daiktų, bet *Dasein* kūniškumo apraiškų tarpininkas kasdienybėje: „*Dasein* kasdienybėje yra tokiu būdu, pavyzdžiui, atidarant duris visuomet naudoja rankeną [Griff]“ (1977: 91). Hubertas Dreyfusas taikliai pastebi: „Heideggerio manymu, mes nesame tiesiog sąlytyje (naudojime, pokalbyje apie, reikaluose su) tiesiog „daiktais“, bet greičiau naudojame daiktus kaip parankius, tam, kad galėtume kažką atlikti. Šiuos daiktus, kurie apima visa tai, kas gali būti naudojama, jis vadina „įrankiais“ [Zeug] <...>“ (1991: 62). Heideggeris atskleidžia, jog kiekvienas įrankis savyje turi nuorodas į pasaulio reikšmių horizontą, todėl jis *Dasein* lauke konstitavosi kaip esantis „tam, kad“ (*um zu*) nukreiptumu

³ Šios ir kiek vėlesnės Freiburgo paskaitos išleistos rinkinyje *Bremeno ir Freiburgo paskaitos*. Jose Heideggeris pirmą kartą eksplisitiškai pristato nuostatyną.

į pasaulį. Pasitelkiant įrankį, *Dasein* galėjo projektuoti savo rūpestingą buvimą. Svarbu ir tai, jog *Būtyje ir laike* Heideggeris tematizuoja dvejopus *Dasein* buvimo būdus. Juos filosofas skirsto į „parankų“ (*Zuhandenheit*) ir esantį „priešais ranką“ arba „objektišką“ (*Vorhandenheit*), todėl pasaulis *Dasein* atsiskleidė dvejopoje perspektyvoje. Pirma, kaip parankių ir prasmingų nuorodų horizontas. Antra, kaip objektiška (*Gegenstand*) duotybė.

Norėdamas detalizuoti įrankio svarbą *Dasein* kasdienybėje Heideggeris pasitelkia įvairius pavyzdžius, tačiau turbūt daugiausiai kalba apie plaktuko parankumą. Jį vokiečių filosofas atskleidžia per plaktuko pritaikymo ir praktinio patogumo (*Handlichkeit*) pobūdį. Heideggeris parodo, jog nesudėtingos konstrukcijos plaktukas dalyvauja kaip parankus pasaulio reikšmės įprasminimo tarpininkas. Visų pirma, plaktuko parankus naudojimas *Dasein* atsiskleidė per supratingą veikimą. Pavyzdžiui, kalant vinį į sieną, ant kurios turėtų būti pakabintas paveikslas, arba dirbant su medžiu, iš kurio turėtų būti pagaminta kėdė ar kitas daiktas. Plaktukas svarbus konkrečioje gyvenimo situacijoje, todėl jo savybės konstitavosi kaip antrinis dalykas. Parankiai naudojant plaktuką nebuvo mąstoma apie jo konstrukciją, nes jis nebuvo teorinio stebėjimo objektas, bet prasmingos egzistencijos tarpininkas. Ihde'as interpretuodamas „parankumo“ analizę pažymi, jog „parankiame“ santykyje įrankis „susilieja“, todėl suprantamas kaip „skaidrus“ (2010: 46). Čia dar norėčiau pasiremti Mintauto Gutausko įžvalga. Filosofas rašo: „Taigi plaktuko esmė geriausiai atsiskleidžia veikloje. Tai yra ikipredikatyvus, ikitezinis, ikitematinis žinojimas, o ne duotybės stebėjimas, kuriame vėliau mąstymas ir kalba nustato sąryšius (tiek fizinius, tiek prasminius)“ (Gutauskas 2010: 57). Tad plaktuko pavyzdys *Būtyje ir laike* Heideggeriui praverčia atskleisdamas ypatingą įrankio padėtį. Įrankį filosofas pristato kaip autentiško ir prasmingo *Dasein* buvimo pasaulyje dalininką, kadangi jo naudojimas išlaikė pagarbų *ποίησις* formos išslaptinimą.

Bet dabar pereikime prie 1929–1930 metų Heideggerio paskaitų *Pamatinės metafizikos sąvokos: pasaulis, baigtinumas, vienišumas*. Keleriais metais vėliau nei *Būtis ir laikas* rašytose paskaitose filosofas ne tik pratęsia įrankio (plaktuko) ontologijos analizę, bet ją plėtoja technikos ontologijos kontekste. Mano manymu, šios skirties eksplikacija unikali Heideggerio technikos filosofijoje. Paskaitose, detaliau 51 § paragrafe *Pradinis paaiškinimas apie organizmo esmę (Beginn einer Wesensaufklärung des Organismus)*, filosofas aptaria gyvos būtybės bruožus įrankių ir mašinos (technikos) ontologijos kontekste. Remdamasis vokiečių biologo Wilhelmo Rouxo idėjomis Heideggeris čia kalba apie gyvos būtybės struktūrą bei funkcionalumą, kuriuos prilygina „sudėtingam“ įrankiui: „Galime teigti, jog organizmas yra „sudėtingas“ įrankis, nes šis sudėtingumas pasireiškia per skirtingų dalių tarpusavio funkcionavimą, būtiną vientisam darbui“ (1983: 312).

Bet mums svarbiausia tai, jog, norėdamas parodyti gyvos būtybės įrankiškumo „sudėtingumą“, jam nusakyti Heideggeris pasitelkia įrankio ir mašinos (technikos) ontologiją. Filosofas rašo:

Visi įrankiai egzistuoja tik atsižvelgiant į tam tikrą kontekstą. Kiekvienu atveju jis nustatomas atsižvelgiant į pritaikomumą / tinkamumą [Bewandtnisganzheit]. Pavyzdžiui, už plaktuko ir vinių konteksto slypi sąryšiai, kurie jau įtraukti ir įtraukinėjami sudarant kiekvieną planą. „Pla-

no“ [Plan] sąvoką mes vartojame kalbėdami apie kompleksinius kontekstus. Tačiau mašinos konstrukcijos planas savyje turi aiškiai numatytą struktūrą, kurioje atskiri funkcionuojantys komponentai susipina tarpusavyje. Ar tai reiškia, jog mašina – sudėtingas įrankis [kompliciertes Zeug]? Mašinos įrankiškumo nelemia jos sudėtinga struktūra. Jos įrankiškumą nurodo autonominis funkcionavimas ir būtent šiuo pagrindu įmanomos specifinės operacijos. (Heidegger 1983: 315)

Kaip matome, jau 1929–1930 metų paskaitose Heideggeris aiškiai nusako įrankio ir mašinos (technikos) skirtumą. Nors pirmiausia mašiną vokiečių filosofas irgi pristato kaip žmogaus rankomis pagamintą dirbinį (*Werkzeug*), tačiau pabrėžia jos **ontologinį autonomiškumą**.

Įrankių (pavyzdžiui, plaktuko) ar vinių parankume buvo galima aiškiai tematizuoti „tam, kad“ struktūrą, o štai mašinos įrankiškumas, nurodantis jos gamybinį funkcionalumą, skirtą vienai ar kitai specifinei operacijai atlikti, Heideggeriui dar neatskleidė mašinos esmės. Maža to, atkreipkime dėmesį į kitą filosofo išvargą paskaitose: „Specifiniai mašinos struktūriniai procesai susijungia į vientisą funkcionuojantį tinklą / procesų visumą ir būtent šis vientisumas nurodo mašinos įrankiškumą. Turime mintyje inžineriją. Tačiau ne viskas, kas privalo ir gali būti sukonstruota, atskleidžia mašiną“ (*ibid.*: 316). Mano supratimu, čia Heideggeris nusako labai svarbų aspektą. Jis būdingas vėlyvajai technikos filosofijai. Kalbėdamas apie mašinos (technikos) funkcionalumą, nurodantį į vientisą tinklą / procesų visumą, filosofas jau numano nuostatyno ontologiją. Žinoma, vienareikšmiškai to teigti negalėčiau, tačiau 1929–1930 metų paskaitose eksplikuojama problematika aiškiai nurodo įrankio ir mašinos (technikos) ontologijos skirtumo apmąstymą, kiek vėliau išplėtojamą po vadinamojo „posūkio“ (*Kehre*).

Technikos problematiškumas Heideggerio technikos filosofijoje

Pirmoje straipsnio dalyje aptarta įrankio konstitucija atskleidė jo pagarbią padėtį pasaulyje. Nesudėtingos struktūros įrankis Heideggerio pristatomas kaip *Dasein* rūpestingo buvimo dalininkas, nes jį pasitelkiant nebuvo grobuoniškai skverbiamasi į gamtą. Maža to, dar pozityviau įrankius Heideggeris pradeda vertinti vėlyvojoje filosofijoje. Norėčiau pritarti Ihde'o išvargai, jog po *Būties ir laiko* Heideggerio požiūris į įrankius ne tik sustiprėja, bet juos filosofas vertina kaip *techne* dalininkus arba net „meno kūrinis“ (Ihde 2010: 20). Todėl čia pabandykime detaliau suprasti technikos ir įrankio skirties problematiką, nes šiuolaikiniame technikos filosofijos diskurse ji reikalauja detalesnės analizės.

Pradėkime nuo to, jog techniką Heideggeris irgi pristato kaip įrankį, bet jau neparankų. Tačiau, pavyzdžiui, Ihde'as kritikuoja šią poziciją. Jo nuomone, Heideggeris teigiamai vertino tik „arčiau“ kūno esančius įrankius, nes vadovavosi *völkisch* romantizmo persmelkta nuostata (*ibid.*: 14). Maža to, Heideggerio technikos filosofijoje Ihde'as išvargia klasikinei technikos filosofijai būdingą poziciją. Amerikiečių filosofas nurodo, jog techniką Heideggeris traktavo kaip vientisą darinį klasikinei technikos filosofijai būdinga esencialistine ir fatalistine prasme, todėl neapmąstė skirtingų techninių artefaktų ypatingumo plečiant gyvenamąjį pasaulį. Ihde'o poziciją būtų galima papildyti Hanso Achterhuiso išvarga.

Jis rašo: „Klasikinės technikos filosofijos išskirtinis bruožas buvo technikos istorinių ir transcendentalinių sąlygų tyrimas, kuris sudarė prielaidas moderniosios technikos susiformavimui, tokiu būdu neapmąstant kitų sričių plėtros, susijusios su technine kultūra“ (Achterhuis 2001: 3).

Viena vertus, reikia sutikti su kritika. Klasikinei technikos filosofijai priskiriami mąstytojai, tarp jų ir Heideggeris, technikos problematiką iš tiesų nagrinėjo susitelkdami į jos kaip vientiso darinio galimybių bei sąlygų tyrimą. Maža to, Heideggerio technikos filosofijoje ištis kalbama apie vientisą technikos ontologijos darinį kaip nuostatyną. Kita vertus, atidžiau pažvelgę į Heideggerio technikos ontologiją, joje aptinkame fundamentalią problematiką. Ji nurodo į technikos ontologijos ir metafizikos kilimą, nesusijusį tik su moderniąja technika. Čia svarbūs du aspektai. Pirma, technikos ir gamtos mokslų sąryšis. Antra, technikos ontologinis autonomiškumas ir jos sistemiškumas tematizuojamas nuostatyne. Kalbant apie technikos ir gamtos mokslų sąryšį, būtina prisiminti Heideggeriui svarbią machinacijos (*Machenschaft*) sąvoką. Būtent jos plotmėje vokiečių filosofas tematizuoja techninio mąstymo, gamtos mokslų ir technikos ontologijos sąryšį.

Machinacijos sąvoką Heideggeris nusako „pirmoje pradžioje“ (*ersten Anfang*) graikų metafizikoje pasirodantį santykį su pasauliu. Kitaip tariant, machinacija Heideggeris nusakė Būties atsivėrimą „pirmoje pradžioje“ graikų mąstyme, kai santykis su pasauliu atsiskleidė „techniniu“ būdu. Nors čia „techniškumas“ glūdėjo implicitiškai, tačiau machinacija įsitvirtina specifiniame pažinimo pobūdyje – metafizikoje. Machinacija nulemia tai, jog pasaulis pradedamas interpretuoti orientuojantis į „techninį“ esinių atvėrimą. Tokio pobūdžio esinių atvėrimas įsitvirtina kaip vienintelis išslaptinimo būdas Vakarų metafizikoje. Pereinant į naujuosius laikus, machinacijos nulemtas „techninis“ esinių atvėrimas galiausiai įsitvirtina gamtos moksluose ir jų pagrindu pasirodo technika. Taigi technika Heideggeriui nebuvo tik modernybės fenomenas, bet machinacijos nulemtas „techninio“ pobūdžio Vakarų likimas. Kita vertus, graikų suvokimas skyrėsi nuo modernybės gamtos mokslininkų pasaulio suvokimo. Priešingai nei graikams, kuriems būdingas pagarbus *ποίησις* santykis su pasauliu, modernybėje gyvenančiam žmogui technikai pasaulis atsiskleidė tik kaip objektas (*Gegenstand*) arba vaizdas (*Bild*) eksploataciniam tyrinėjimui. Žmogus technikas nebuvo pajėgus išvelgti gamtos vitališkumo arba *φύσις* žaismės, kadangi jo mąstymas buvo persmelktas techniškumo. Todėl subjektui, kuriam būdingas techninis santykis su pasauliu, technika atsiskleidė kaip galutinė priemonė, pajėgi realizuoti užvaldyto pasaulio sumanymą. Tokiame santykiyje Heideggeris išvelgė didžiausią „pavojų“, nes technika „ribojo“ autentišką egzistenciją.

Pirmiausia „ribojimą“ Heideggeris siejo su technikos ontologine struktūra, nes per ją atsiveriantis pasaulio „vaizdas“ priklausė nuo konkrečios mašinos techninių galimybių diapazono. Todėl, priešingai nei nesudėtingi įrankiai, modernieji artefaktai, tokie kaip hidroelektrinė prie Reino upės, lėktuvas, rašomoji mašinėlė, radiolokacinė stotis ir kita technika, Heideggerio jau nėra pristatomi kaip pasyvūs tarpininkai. Plaktukas pasaulį atvėrė pagarbiam forma, o štai technikos išslaptinimo (*Entbergen*) pajėgumai buvo orientuoti į išspaudimą, perdirbimą, eksploataciją. Norėdamas parodyti technikos grobuonišką pradą ir jos skirtumą nuo įrankio, Heideggeris savo tekstuose pateikia daugybę pavyzdžių.

Parmenide filosofas analizuoja rašymo ranka ir rašymo mašinėlę procesą. Šiame kontekste Heideggeris išvelgė rašomosios mašinėlės pavojų ne tik rašytiniam žodžiui, bet ir kūno atitolinimui nuo pasaulio. Filosofas rašo:

Rašomoji mašinėlė atskiria rašymą nuo rašymo ranka plotmės, t. y. paties žodžio įprasminimo esmės. Žodis virsta kažkuo, kas yra „užrašyta“. Taigi, ten, kur dominuoja rašymas mašinėlę, gali atsiskleisti tik transkripcija, imituojanči rašymą. Žinoma, tai, kas užrašyta, turi reikšmę, bet labai ribotą. Rašomosios mašinėlės istorijos pradžioje su šia mašina rašyti laišakai atrodė kaip gero elgesio pažeidimas. Šiandien matome kitokią situaciją. Priešingai, dabar ranka rašyti laišakai nyksta ir tampa nepageidaujami, nes jie trikdo greitąjį skaitymą. Rašomoji mašinėlė atitolino ranką nuo rašytinio žodžio plotmės ir sumenkino ją iki komunikacijos priemonės. Mechaninis rašymas atskleidė savo „privatumus“ paslėpdamas rašymo esmę. Rašymas mašinėlę visus sutapatino. (Heidegger 1982: 119)

Kaip matome, Heideggeris čia aiškiai tematizuoja rašymo ranka ir rašymo mašinėlę skirtumus. Priešingai nei rašymas rašomąja mašinėlę, rašymas ranka (panaudojant rašiklį) filosofo pristatomas kaip autentiškas, nes jis minimaliai atitolino kūno judesius arba patį kūną nuo pasaulio.

Paskaitų cikle *Kas vadinama mąstymu?* Heideggeris pateikia dar vieną įrankio ir technikos skirtumą. Čia vokiečių filosofas kalba apie staliaus ir fabriko darbininko darbą. Heideggeriui svarbu parodyti, jog staliui, dirbančiam su medžiu ir naudojančiam nesudėtingus įrankius, buvo būdingas parankus, todėl ir autentiškas santykis. Staliaus darbo metu naudojami įrankiai minimaliai riboja kūno sąlytį su pasauliu. Tačiau fabriko darbininko judesiai Heideggerio nusakomi priešingai, nes darbininkas buvo tiesiogiai priklausomas nuo spaudinėjimo į mašiną integruotų mygtukų ir svirčių, kurie priklausė nuo mašinos konstrukcijos (*Doch die Hebel und Knöpfe in den Handgriffen des Industriearbeiters gehören zu einer Maschine*) (Heidegger 2002: 26). Darbininkas negalėjo suprasti mašinos eksploatacinio pobūdžio esmės, jos konstrukcijos pagrindų ir ontologijos, todėl jo gyvenamasis pasaulis Heideggerio tematizuojamas kaip „objektiškas“ (*Vorhandenheit*). Filosofas nurodo: „Industrinis darbininkas (*Industriearbeiter*) ir inžinierius nesupranta, jau nekalbant apie gamyklos savininką (*Fabrikbesitzer*) ar net valstybę, kas yra modernaus žmogaus gyvenimas. Vienaip ar kitaip jų supratimas nulemtas mašinos konstrukcijos ir jos dalių supratimo (*zur Maschine und zu Maschinenteilen steht*)“ (*ibid.*: 27). Objektiškas santykis filosofui siejosi su užvertu keliu atsiverti autentiškam buvimui ir Būties tiesai.

Pranešime *Technikos klausimas* Heideggeris pateikia dar daugiau „negatyvių“ technikos ontologijos pavyzdžių, bet čia pasiremsiu vienu: „Kitaip atrodo laukas, kurį kadaise įdirbdavo valstietis, kai įdirbti dar reikėdė prižiūrėti ir puoselėti. Valstiečio darbas nėra arimo eksploatacija. Pasėdamas grūdus, jis atiduoda sėklą augimo galioms ir globoja jų tarpimą. Tačiau net žemės įdirbimas patenka į visiškai kitaip sutvarkytos žemdirbystės vėžes, kai gamta yra statoma. Ji statoma eksploatacijos prasme“ (1992: 225). Heideggeriui čia vėl svarbi tiesioginio santykio su pasauliu / gamta perspektyva. Priešingai nei eksploatacinio pobūdžio žemdirbystė, susaistyta mašinų, valstiečio žemdirbio santykis su gamta pristatomas kaip rūpestingas, nes jis rankomis sėdamas grūdus rūpinosi žeme.

Todėl kalbėdamas apie techniką Heideggeris joje pirmiausia išvelgė „pavojų“, nes technikos konstrukcija „ribojo“ egzistenciją atitolindama kūną nuo prasmingai organizuoto pasaulio. Per techniką pasaulis atsiskleidė vieninteliu – techniniu būdu, todėl šioje perspektyvoje Heideggeris tematizavo gamtos ir paties žmogaus žmogiškumo nuvertinimą. Bet dar didesnį „pavojų“ filosofas išvelgė technikos autonominiėje sistemoje kaip nuostatynę.

Technikos ambivalentiškumo problema nuostatynė

Iki šiol straipsnyje aptartas įrankio ir technikos skirtumas dar neatskleidė nuostatyno ontologijos, nors būtent nuostatynas Heideggeriui siejosi su didžiausiu „pavojumi“. Kita vertus, būtent jame filosofas galiausiai tematizavo technikos „pozityvųjį“ pradą. Šį aspektą aptarsiu netrukus, bet pradėkime nuo to, jog kalbėdamas apie nuostatyną Heideggeris vartojo dvejopas variacijas⁴. Pastarasis aspektas dažnai nėra detaliam apmąstomas šiuolaikiniame technikos filosofijos diskurse. Tačiau skirtumus detalizuoja Heideggerio filosofijos žinovas Richardas Rojcewiczius. Jiems nusakyti Rojcewiczius pasitelkia veiksmažodį *kom-ponuoti* (angl. *com-posing*) ir daiktavardį *kompozitai* (angl. *composites*) (2006: 105–109). Kalbėdamas apie *Ge-stell* Rojcewiczius vartoja veiksmažodį *kom-ponuoti*. Tačiau amerikiečių filosofas pabrėžia, jog šis žodis dar nenusakė nuostatyno esmės. Pasak filosofo, veiksmažodis *kom-ponuoti* (*Ge-stell*) nurodė į technikos ontologinius pajėgumus arba *procesą*, kai pasaulis buvo *nu-statinėjimas* pagal technikoje veikiančią gamtos mokslų matematinį ir machinacinį pagrindą. Pats Heideggeris *Technikos klausime* aiškiai nurodo: „Po-stata“ [Ge-stell – T. Č.] reiškia surenkantį pradą to statymo, kurį nustato, t. y. išspaudžia, žmogus, tikrovę išslaptindamas nustatymo kaip čia-stovėsenos būdu [des Bestellens als Bestand zu entbergen]“ (1992: 229). Heideggeris čia kalba apie tai, jog *vien tik technikos ontologiniai pajėgumai* dar neatvėrė pasaulio kaip *nustatyto*, nes tam buvo reikalingas papildomas elementas.

Grįžkime prie Rojcewicziaus daiktavardžio *kompozitai*, kuriuo jis nusako nuostatyną. Amerikiečių filosofas pažymi, jog, priešingai nei procesą nusakantis veiksmažodis *kom-ponuoti*, daiktavardis *kompozitai* jau nurodo pastovią esamybę arba „surinktą“ **visumą**. Filosofas rašo: „Vartodami „kompozitų“ sąvoką apibūdiname aukštąsias technologijas ir ypač šiuolaikines medžiagas, tokias kaip organinis stiklas, polimerai ir laminatai. Šie dalykai nėra atsiradę natūraliai, bet dirbtinai su-komponuoti laboratorijose“ (Rojcewicz 2006: 109). Maža to, kaip taikliai pastebi Rojcewiczius: „kompozitai“ ir gamta nepriklauso tam pačiam laikmečiui, nes jie istoriškai skirtingi. Nors kompozitai kyla iš gamtos, tačiau nuo jos atsiskiria palikdami gamtą nuošalyje“ (*ibid.*: 111). Laboratorijose surinkti kompozitai tampa tikrovę reprezentuojančiais daiktais arba tuo, kas yra gyvenamajame pasaulyje, tačiau jie dirbtinai sukuriama patarnaujant žmogui technikai.

Pats Heideggeris *Technikos klausime* nuostatyną artikuliuoja per „stovo“ arba „karkaso“ analogiją: „Paprastai žodis „stovas“ [Gestell] reiškia reikmenį, pvz., knygų stovą [Bücher-gestell]. Stovu taip pat vadinamas ir skeletas [Knochengerrippe]. Ir toks pat kraupus kaip

⁴ Turima mintyje, jog Heideggeris vartojo *Ge-stell* ir *Gestell* sąvokas.

ir pastarasis mums gali pasirodyti čia siūlomas žodžio „stovas“ vartojimas, jau nekalbant apie savavališką piktinaudžiavimą nusistovėjusios kalbos žodžiais“ (1992: 229). Taip pat nusakyti nuostatynui *Technikos klausime* Heideggeris pasitelkia Platono *εἶδος* analogiją. Filosofo teigimu, žodžiu *εἶδος* Platonas nusakė jusline akimi nematomus dalykus, tačiau *εἶδος* nurodė į juslinėje percepcijoje pasirodančią dalykų esmę (*ibid.*: 229). Heideggeris pažymi, jog nuostatynas (post)modernybės subjektui atsiskleidžia analogiška prasme – kaip techniškai *nustatytos* tikrovės **visuma** arba **vaizdas**. Tačiau jo nebuvo įmanoma atpažinti iš techninio mąstymo perspektyvos, nes ji sutapo su technikos ontologija.

Būtent todėl nuostatyne Heideggeris išvelgė didžiausią „pavojų“, nes jame atsiskleidė žmogaus techniko machinacinio mąstymo bei technikos ontologijos (kylančios iš gamtos mokslų kaip machinacinio mąstymo atitikmens) **sutapimo vieta**. Todėl prezencija (*Anwesenheit*) arba konkreti vieta (liet. *štai* arba vok. *Da*) nuostatyno pagrindu *nustatytame* pasaulyje galėjo pasirodyti tik kaip techniškai „suišteklinta“. Vincas Vyčinas pratęsia mums svarbią išvalgą: „Nuostatynas [Gestell – T. Č.] (physis) valdo užimdamas savo vietą (Da) šiuolaikiniame žmoguje – savo logos vietą. Nuostatyno įvykis, technikos „esmėjimas“ yra *physis*-yra-*logos* įvykis. Nuostatyno įvykis atsiskleidžia pasinaudodamas žmogumi, technologu“ (2007: 311). Vyčinas pažymi, jog (post)modernybės subjektas negali suprasti technikos esmės, nes „nuostatynas nustato šiuolaikinį žmogų sykiu su jo pasauliu“ (*ibid.*: 308). Nuostatynas niveliavo net ir dekartiško subjekto perspektyvą, todėl jame atsiskleidžiantis pasaulio vaizdas įprasmino techniško kulminaciją. Nuostatyno plotmėje esančio žmogaus techniko pasaulio vaizdas sutapo su technikos esme.

Pavyzdžiui, *Technikos klausime* Heideggeris kalba apie nuostatyno ontologijos pagrindu veikiančią hidroelektrinę prie Reino upės. Nors filosofas čia daugiausia nurodo į hidroelektrinės technines savybes, mechaninių turbinų ir elektros energiją gaminančių generatorių darbą, tačiau ne mažiau svarbi žmogaus techniko veikla. Būtų galima teigti, jog Reino upė žmogui technikai, dirbančiam hidroelektrinėje, nebuvo kontempliacijos ar nesuinteresuotos žiūros vieta. Pirmiausia Reino upė jam atsiskleidė kaip vandens spaudimo tiekėja (*Wasserdrucklieferant*) arba žaliava grobuoniškame pasaulio užvaldyme, nes jis pasauliui atsivėrė per hidroelektrinės ontologinę perspektyvą. Turbūt nesuklysiu pasakydamas, jog nuostatyno kontekste esantis žmogus Heideggeriui atsiskleidė kaip mašinas aptarnaujantis personalas.

Kita vertus, nuostatynas filosofui atskleidė įrankio ir technikos skirtumus. Priešingai nei technikoje, nesudėtingos konstrukcijos įrankyje (pavyzdžiui, plaktuke) Heideggeris neišvelgė kūnų „ribojančios“ terpės ir techninį santykį įsteigiančios sistemos. Tad straipsnyje atlikta analizė atskleidžia Heideggerio technikos filosofijos unikalumą. Ji nėra tik klasikinės technikos filosofijos pavyzdys, nes joje nagrinėjama universali technikos ontologijos ir metafizikos problematika. Ji apima šiuolaikinės technikos filosofijos tyrimų lauką. Nors šiuolaikinė technika galingesnė nei modernioji, tačiau jos ontologija ta pati. Šiuolaikinio žmogaus santykis su pasauliu taip pat nėra pakitęs. Priešingai, jis dar labiau saistomas „techniško“. Todėl norėdami apmąstyti šiuolaikinę techniką ir žmogaus santykį su ja, šiuolaikinė technikos filosofija susiduria su Heideggerio technikos ontologija ir nuostatyno samprata.

Tačiau šioje straipsnio vietoje aiškėja dar vienas dalykas. Nors nuostatyną Heideggeris pristatė kaip didžiausią „pavojų“, nulemiantį vietos praradimą arba „bešakniškumą“ (*Unheimlichkeit*), bet galiausiai jame atrado „gelbstintį“ pradą. Ne pats nuostatynas filosofui buvo pavojingas savo esme, bet jame *nustatomas* techninis santykis. Tačiau jis Heideggeriui nebuvo vienintelė perspektyva. Pirmiausia, žmogiška būtybė Heideggeriui buvo *Dasein* arba Būties atvėrimo dalininkas, todėl jis galėjo paveikti savo lemtį. Nuostatynas tik pagreitina apsisprendimo vyksmą, nes jo plotmėje iškilo būtinybė rinktis – pasiduoti techniškumo dominavimui arba pabandyti jį suprasti ir *įveikti*. Svarbu ir tai, jog būtent nuostatyne Heideggeris išvelgė Vakarų metafizikos kulminaciją arba Būties apraiškas. Straipsnyje minėta, jog technika filosofo pristatoma kaip Vakarų metafizikos likimas, nulemtas „pirmosios pradžios“. Būtis čia pasirodo kaip machinacija arba „techniškai“. Tačiau graikų ir vėlesniame viduramžių mąstyme „techniškumas“ glūdėjo implicitiškai, todėl jo nebuvo įmanoma atpažinti. Eksplicitiškai techniškumas atsiskleidžia tik gamtos moksluose. Būtent gamtos mokslų daiktine forma ir pasirodo pati technika. Tačiau visavertį techniškumo išsipildymą Heideggeris susiejo su nuostatynu, todėl jame užfiksuoja ir Būties atsivėrimą. Nuostatyną galima traktuoti kaip esminį *įvykį*, kuriame pirmą kartą nuo Vakarų metafizikos pradžios susiduriama su Būtimi. Heideggerio teigimu, techninis žmogus negalėjo suprasti Vakarų metafizikos istorijos ir atpažinti Būties, nes jo suvokimas nuo „pradžių“ buvo nulemtas machinacijos.

Bet Heideggeris ne tik demaskuoja nuostatyno ontologijos ambivalentiškumą, tačiau pasiūlo *įveikos* kelią. Jis filosofui siejosi su mąstymo pokyčiu arba meditatyviu mąstymu (*besinnliches Denken*). Tokiu būdu turėjo būti įmanoma išsilaisvinti iš techniškumo per „romumą, nukreiptą į daiktus“ (*Die Gelassenheit zu den dingen*). Meditatyvinis mąstymas Heideggerio pristatomas kaip opozicija techniniam arba apskaičiuojamam (*rechnende Denken*) mąstymui, kuriuo pagrįstas technikos veikimas. Meditatyvinis mąstymas turėjo įgalinti atsigręžti į technikos *patirties patirtį* ir ją suprasti nesuinteresuotu arba netechniniu žvilgsniu. Johnas Peacocke'as taikliai rašo: „Meditatyvinis mąstymas apima romumą. Juo nusakomas posūkis į daiktus, kokie jie yra. Romumas nurodo nevalingumą. Meditatyvinis mąstymas – nepriverstinis ir nereprezentuojantis aktyvumas. Priešingai nei apskaičiuojamas mąstymas, kuris reprezentuoja techniškumą, meditatyvinis mąstymas nurodo į romumą, nesaistomą machinacijos“ (1998: 187). Meditatyvinis mąstymas Heideggeriui siejosi su nuostatyno įveikimu, kai supratęs techniškumą *Dasein* galėjo atsiverti prasmingai egzistencijai per santykį su technika.

Išvados

Įrankį Heideggeris pristato kaip parankų (*Zuhandenheit*), o štai techniką įvardija priešingai. Technika filosofo traktuojama kaip pasaulį atverianti objektiškai (*Vorhandenheit*), todėl „ribotoje“ perspektyvoje. „Ribojimą“ Heideggeris išvelgia technikos ontologijoje, kuri buvo susaistyta gamtos mokslų ir machinacijos. Priešingai nei nesudėtingos konstrukcijos įrankiai (pavyzdžiui, plaktukas), technika buvo pajėgi skverbtis į gamtą ir žmogų. Technika ne tik atitolino kūną nuo prasmingai organizuoto pasaulio, bet jį atvėrė vienintelė-

je – techninėje perspektyvoje. Tačiau didžiausią technikos „pavojų“ Heideggeris išvelgia nuostatyne. Jį filosofas tematizuoja kaip Vakarų metafizikos kulminaciją arba žmogaus techniko (techninio mąstymo) ir technikos ontologijos (nulemtos techninio mąstymo) **sutapimo vietą**. Šioje perspektyvoje pasaulis pasirodo kaip „išteklių“ saugykla, nes nuostatynas niveliavo net kartezinio subjekto perspektyvą.

Tačiau nuostatyno apmąstyme Heideggeris galiausiai išvelgia alternatyvą techniškumui, todėl jis filosofui nėra tik „negatyvus“, bet ir „gelbėjantis“ pradas. Nuostatynas atsiskleidžia kaip techniškumo kulminacija, todėl jo plotmėje *Dasein* neliko nieko kito, kaip tik pasiduoti technikos dominavimui arba suprasti jos metafizinę ir ontologinę kilmę. Maža to, būtent nuostatyne Heideggeris išvelgia technikos ir Būties sąryšį. Nuostatynas Heideggerio pristatomas kaip esminis įvykis, kuriame pirmą kartą nuo Vakarų metafizikos pradžios susiduriama su Būtimi. Filosofas teigia, jog techninio pobūdžio Vakarų metafizikos istorija nuo „pradžių“ buvo nulemta machinacijos, tačiau Būties nebuvo įmanoma atpažinti iki nuostatyno. Taigi nuostatyno ontologija Heideggeriui nurodo ir „gelbėjantį“ pradą arba „naujojo“ mąstymo būtinybę. Juo filosofas nusako posūkį į techniškumui nepaklūstantį mąstymą, kuriuo *Dasein* galėjo suprasti techniką ir ją pradėti naudoti prasmingai egzistencijai.

Literatūra

- Achterhuis, H., 2001. Introduction: American Philosophers of Technology. In: *American Philosophy of Technology: The Empirical Turn*, ed. H. Achterhuis. Bloomington: Indiana University Press.
- Čapanauskas, T., 2017. Dvejopa machinacijos samprata Heideggerio technikos filosofijoje. *Problemos* 92: 169–178. <https://doi.org/10.15388/problemos.2017.92.10915>
- Gutauskas, M., 2010. *Dialogo erdvė. Fenomenologinis požiūris*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Dreyfus, L. H., 1991. *Being-in-the-World: A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I*. Massachusetts: The MIT Press.
- Heidegger, M., 1977 [1927]. *Sein und Zeit*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M., 1982 [1942/43]. *Parmenides*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M., 1983 [1929/30]. *Die Grundbegriffe der Metaphysik: Welt, Endlichkeit, Einsamkeit*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. <https://doi.org/10.5840/heideggerstud199171>
- Heideggeris, M., 1992 [1953/54]. Technikos klausimas. In: Heideggeris, M. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 217–243.
- Heidegger, M., 2002 [1951/52]. *Was heißt Denken?* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Ilde, D., 2010. *Heidegger's Technologies: Postphenomenological Perspectives*. New York: Fordham University Press.
- Mickevičius, N. T., 2017. *Graikiškosios gaminimo sampratos apmąstymas Heideggerio technikos filosofijoje*. [Rankraštis: daktaro disertacija]. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Peacocke, J., 1998. Heidegger and the Problem of Onto-theology. In: *Post-Secular Philosophy: Between Philosophy and Theology*, ed. P. Blond. New York: Routledge.
- Rojcewicz, R., 2006. *The Gods and Technology: A Reading of Heidegger*. Albany: State University of New York Press.
- Vyčinas, V., 2007. Didybė ir filosofija: Vakarų minties tyrimas. In: *Raštai II*, sud. A. Sverdiolas. Vilnius: Mintis.